

‘Çevrim içi Dindarlık: M Neslinin İnanç Pratikleri’ Kitabının Değerlendirilmesi

'Evaluation of the Book 'Online Religiosity: Faith Practices of Generation M'

Kübra TARİH

Doktora Öğrencisi, Erciyes Üniversitesi
tarikhkubra@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0000-0000-0000>

Makale Başvuru Tarihi: 04.12.2023

Makale Kabul Tarihi : 30.12.2023

Makale Türü: Araştırma Makalesi

ÖZET

Bu çalışma, bir kitap değerlendirme makalesidir. Günümüzde, insan hayatıyla adeta iç içe geçmiş olan medya ve teknolojinin, Müslümanlar için işlevi ve önemi oldukça büyüktür. Bu nedenle değerlendirilen kitap, Doç. Dr. Metin Eken'in Müslümanların hayatında medyanın yerini anlamak için yazdığı ‘Çevrim içi Dindarlık’ isimli eserdir. Bu nedenle bu çalışmada diğer kitap değerlendirme makalelerinde de olduğu gibi öncelikle kitabın genel içerikleri ve başlıkları aktarılmış ve sonrasında bu bölümler hakkında kısa bilgiler verilerek çalışmanın yöntemi ile bulguları kısaca aktararak yazarın önerileri açıklanmıştır. Sonuç olarak kitabın genel değerlendirilmesi makale yazarı tarafından yapılmış ve öneriler hakkında bazı noktalarda duyulan endişeler bu çalışmanın araştırmacısı tarafından belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çevrim içi din, dindarlık, medyatiklik, Müslüman toplum, görsel kültür.

ABSTRACT

The study is a book review article. Nowadays, the function and importance of media and technology, which are almost intertwined with human life, are quite great for Muslims. For this reason, the evaluated book is Assoc. Dr. Metin Eken's work titled 'Online Religiosity' was written to understand the place of media in the life of Muslims. For this reason, in this study, as in other book review articles, the general contents and titles of the book were first conveyed, and then short information was given about these sections, the method of the study and the findings were briefly conveyed, and the author's suggestions were explained. As a result, the general evaluation of the book was made by the author of the article and the concerns heard about the recommendations at some points were stated by the researcher of this study.

Keywords: Online religion, religiosity, mediacy, Muslim society, visual culture.

Doç. Dr. Metin Eken'in yazarlığını yaptığı ve doktora tezinin kitaba dönüştürülmüş hali olan ‘Çevrim içi Dindarlık: M Neslinin İnanç Pratikleri’ adlı eser temelde M nesli olarak adlandırılan grubun dini çerçevede sosyal medya ve kitle iletişim araçlarını nasıl kullandıklarına ve bu konuda neler düşündüklerine yönelik bir eserdir. Bu kitap 2021’de yayınlanmış olup basımını Nobel Akademik Yayıncılık üstlenmiştir. Şu anda satışta olan kitap birinci basımdır.

Araştırmacının bu kitabı seçip inceleme nedeni ise M neslinin yeni bir kavram olması, daha önceki araştırmalara konu olmaması, seçilen konunun gündemi oldukça ilgilendirmesi ve modern çağ Müslümanlarının teknolojiyi kullanırken ne gibi kolaylıklarla ve ne gibi zorluklarla karşılaşmış olmasının aktarılmasıdır. Bu bağlamda modern çağda yaşayan genç Müslümanların dijitallikten kaçmadan ancak ilkelerine de sadık kalarak onu nasıl kullandıklarının açıklanması önemli ve incelenmeye değer görülmüştür. Ayrıca kitaptaki verilerin değerlendirilmesinin anlatı tekniğine bağlı olarak açıklanması, ele alınan konunun yorumlayıcı Sosyal Bilimlere daha yakın olması açısından dikkate değerdir.

Söz konusu eserde bahsi geçen M nesli, yaştan bağımsız olarak insanların İslami düşünce ve yaşantıyla ilgili tutumlarını ifade eden bir kavramdır. Bu kavram ekseninde çağımızla özdeşleşmiş olan medya ve kitle iletişim araçları değerlendirilerek M neslinin bu konudaki düşüncelerinin ne olduğu kitabın ana problemidir. Daha önce pek rastlanan bir kavram olmaması nedeniyle ‘M nesli’ ifadesinin bu çalışmada tanıtılması oldukça önemlidir. M neslinin, yaşla ilgisinin olmayıp tutumlara özgü bir kavram olması da onu ilginç kılan ayrı bir yöndür ve Janmohamed tarafından ortaya atılmıştır. Fakat şu da belirtmelidir ki her ne kadar kitapta veri toplanan kişiler arasında ‘yaşlı’ kategorisine giren birisi yoksa da M neslinin tanımı gereği akıllarda şu soru beliriyor: Bu kavram yaştan bağımsızsa modern çağda yaşayan ve dini prensiplerine bağlı 70 yaşındaki bir kişi de bu gruba girer mi ve aynı çalışmada hem 20 yaşındaki bir gencin hem de yaşlı olarak addedilen birinin cevapları birlikte analiz edilebilir mi? Bu noktada ele alınan ‘M nesli’ kavramı her ne kadar yaştan bağımsız olsa da çalışmaya dahil edilen kişilerin dijital kullanım becerilerinin benzer olması yönünde bir açıklama yapılabilirdi ve araştırmacıya göre bu nokta elde edilen sonuçların güvenilirliğini daha çok sağlardı.

Yukarıda açıklanan problem bağlamında öncelikle medya, sekülerleşme ve görsel kültür gibi konularda kuramsal çerçeve anlatılmış ve ardından çalışmanın hangi yöntemle yapıp verilerin nasıl toplandığına değinilmiştir. Kitabın gidişatı başlık sırasına göre değerlendirilecek olursa şu şekilde sıralanabilir: Birinci bölüm ‘Görsel Kültür, Sekülerleşme ve Medya’ başlığıyla yazılmıştır. Bu bölüm içinde ise başlıkta geçen tüm kavramlar ve onların tarihsel gelişimi detaylı bir şekilde verilmiş, kapsamlı bir literatür taraması yapılmıştır. Yazar görsel kültürün küreselleşmesiyle modern görsel kültürün oluştuğunu açıklayarak görsel kültürün göz merkezilik ve görselliğe odaklandığını açıklamıştır. Bu açıklamalarla Gerek Debord’un ‘Gösteri Toplumu’ kavramı gerekse Ritzer’in ‘Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek’ eseri de endüstrileşmiş toplumların göze hitap eden, modernliği seçen kitlelerden oluştuğunu ifade etmesi birleştirilebilir. Birinci bölüm içinde geçen sekülerleşme ve medya kavramları da tarihi gelişimi içinde ele alınarak sekülerleşmenin, hızla modernleşen ve medyanın etkisini artırdığı dünyada daha da yayıldığı ifade edilerek medyada çıkan dini temelli uygulamaların bu kavramı beslediği anlatılmıştır.

İkinci bölüm ‘Modern Görsel Kültürde Medya ve Din’ başlığıdır. Bu başlık altında ise medyatikleşmeyle birlikte dini yaşantının nasıl değiştiği, dinin medyaya eklenildiği, siber uzamda bazı dini kimlik arayışlar sonucu çeşitli çevrim içi uygulamalar oluştuğu hakkında derinlemesine bilgiler paylaşılmıştır. Yazar, medyatikleşme kavramını ele alarak artan medya kullanımının medyatik dolayımına ile kişilerin din algılarında değişime neden olduğunu belirtmiştir. Bu durum ise kişilerin dini yaşamında sekülerleşmeye neden olmaktadır. Yazara göre modern görsel kültür ve medya, dinin eğlence temelli bir konu olarak algılanmasında başat rolü oynayarak Müslüman kişiler için önemli olması gereken mahremiyet gibi konuların zedelenmesine yol açmıştır. Yazarın bu bölümde ele aldığı ‘çevrim içi din’ kavramı da internet temelli dinselliği, dini uygulamaları açıklamak için kullanılan bir kavramdır. Bu bağlamda çalışmada kullanılan ‘çevrim içi din’ kavramı oldukça büyük bir önem taşımakta ve çalışmanın amacıyla tam olarak örtüşmektedir. Bu nedenle çalışma kapsamında böyle bir ifade bulunmuş olması alanyazına sağladığı katkı açısından tartışılmazdır. Bu kavramın da kişilerin din algılarında değişiklikler oluşturduğu, kişileri sekülerleşmeye ittiği açıklanmıştır. Fakat söz konusu olan sekülerleşmenin modern çağda yaşayan herkes için geçerli olmadığı da bilinen bir gerçek olarak eleştiriyeye değer görülebilir.

Üçüncü bölüm ise ‘M Neslinin Çevrim içi İnanç Pratikleri’ başlığıyla yazılmıştır. Bu bölümde çalışmanın metodolojisi, verilerin nasıl ve kaç kişiden toplandığı, verilerin nasıl çözümlendiği açıklanarak her bir veri ayrıntılı şekilde sunulmuştur. Bu çalışmanın metodu nitel yöntemdir. Bu yöntem içerisinde ise anlatı tekniği benimsenerek veri toplanan kişilerin belirli konulardaki görüşleri detaylı şekilde ele alınarak irdelenmiştir. Çalışma kapsamında 6’sı yurt dışından, 14’ü Türkiye’den olmak üzere toplamda 20 kişiyle görüşme yapılmış, bu bağlamda yarı yapılandırılmış araştırma soruları katılımcılara yöneltilmiştir. Fakat çalışmada niçin 20 kişi seçildiğiyle ilgili bir açıklamada bulunulması okuyucuyu çalışmanın kalitesi hakkında ikna edebilmek için önemli olabilirdi. En azından diğer nitel çalışmalarda da belirtildiği gibi ‘veriler doygunluk noktasına ulaşıncaya kadar veri toplandı’

belirtilebilirdi. Verilerin hem yurt içi hem yurt dışından toplanması, çalışmanın kapsayıcılığı açısından önemlidir. Katılımcıların cevapları ise deşifre edilerek kitapta aynı şekilde ifade edilmiş, katılımcıların gerçek kimlikleri etik kurallar dolayısıyla gizlenmiştir. Fakat katılımcılara ait demografik özellikler belirtilirken bir tanesinin eşcinsel olduğunun vurgulanması ve bu kişinin cevaplarında da söz konusu durumun sürekli tekrar edildiği görülmüştür, bu durumun ise genç Müslümanlara yönelik yapılan bu çalışmadan iyi bir örnek teşkil etmeyeceği açıktır. Ardından elde edilen ifadelerden yola çıkılarak yazar tarafından bazı yorumlar yapılmıştır. Katılımcılara yöneltilen sorular belirli temalarda toplanmış ve bu temalar etrafında gidişata göre soru kalıbı oluşturularak iletilmiştir. Aktarılan soru temaları şu şekildedir: M neslinin modern çağda Müslüman olmaya yönelik düşünceleri, internet ve sosyal medya kullanım özellikleri, sosyal medyada görsel kültür ve görünürlüğün cazibesine yönelik düşünceleri, mahremiyet kapsamında sosyal medyayı nasıl kullandıkları, din algılarının nasıl olduğu ve popüler Müslümanlıkla ilgili fikirleri, çevrim içi ümmet gruplarıyla ilgili deneyimleri, medyada kimlik arayışları, çevrim içi dini pratikleri ve bunları yaparken duygu ve güdülenmelerinin nasıl olduğu. Cevaplarla ilgili yorumlara geçmeden önce M nesli olarak geçen grubun çok farklı yaş aralıklarında olması, bu sorulara verilen cevapların da farklılaşmasına neden olacağı için bir karıştırıcı değişken olarak görülebileceği belirtilmelidir.

Çalışmanın bulgular bölümünde yukarıda detaylı olarak belirtilen sorulara verilen cevaplar aktarılmıştır. Fakat cevaplar analiz edilirken katılımcıların 21-44 yaş aralığında seçildiği görülmüştür. Literatüre göre 21 yaş ergenlikten yetişkinliğe geçişi temsil eden, arada kalmış ‘beliren yetişkin’ grubuyken 44 yaş ‘orta yaş’ çağına tekabül eder. Bu nedenle cevapların analizinde bu yaş farklarının ve kişilerin bulunduğu psikososyal aşamalarının da göz önüne alınarak yorumlara katılması zenginleştirici bir unsur olabilirdi. Verilerin çözümlenmesinde ise katılımcıların cevapları yorumlanmıştır fakat içerik analizi yöntemiyle çeşitli temalar çıkartılması kişilerin cevaplar hakkında daha net düşüncelere sahip olmasını sağlayabilirdi. Bu bağlamda M neslinin genel özellikleri, genel olarak kendilerini dine bağlı hisseden ve İslami düşünce ile görüşlerden hareketle eyleme geçen kişiler olmalarıdır. Öte yandan çalışmanın grubu olan M nesli, medyayı kullanarak hem diğerlerini gözetleyen hem de gözetlenen olmayı kabul etmiş bir grup olarak saptanmıştır. Bu görüşler ekseninde bazı katılımcılar çağa ayak uydurarak modernleşmiş Müslüman olduklarını, bundan dolayı bazı kavramları (mahremiyet gibi) daha farklı algıladıklarını ve bunda bir sakınca görmediklerini aktarırken bazıları modernleşme kavramını doğru bulmamış ve kendini olması gerektiği gibi bir Müslüman olarak görmek istediklerini dile getirmiştir. Ancak katılımcıların hepsi de medyayı ve interneti aktif bir şekilde kullanmaktadır ve bunu artık çağın bir gereksinimi olarak görmektedir. Bu durum onların bir şekilde ‘gösteri toplumu’na katkı sağladığı ve sağlanması gerektiğini düşündükleri şeklindeki görüşlerini açıklar. Sonraki soru kapsamında katılımcıların çoğu benzer şekilde medyanın görseleğe çok önem vererek bir algı oluşturduğu ve tüketimi teşvik ettiği konusunda hemfikirdir. Bu durumun kendileri açısından, özellikle tesettürlü kızlar açısından zorluklarını da belirtmişlerdir. Başka bir soru çerçevesinde sosyal medyada yapılan paylaşımlar hakkında bir kısım katılımcı bunun mahremiyet ihlali olduğunu belirtirken başka bir grup farz olan ibadetlerin teşvik amaçlı paylaşılmasında bir sıkıntı olmayacağını ancak nafie ibadet paylaşımlarının riyaya gireceğini belirtmiş, başka bir kısmı ise paylaşımlarda kişisel görüntülerin de eklenmesini kesinlikle doğru bulmamışken diğerleri bunu normal bir durum olarak değerlendirmiştir. Sonraki soru kapsamında katılımcılara popülerleşen Müslümanlar hakkında bazı sorular yöneltilmiş ve katılımcıların bir kısmı popüler Müslüman hesaplarının genelde iyi işlere hizmet ettiğini belirtirken bir kısmı da önüne gelen her kişinin birtakım paylaşımlar yaparak herhangi bir doğruluk gözetmediğini ve bunun dine zarar verdiğini belirtmişlerdir. Bu noktada söz konusu popüler Müslümanlardan hangilerinin sakıncalı bulunduğuyla ilgili katılımcıdan örnekler istenebilir ve neleri yanlış bulduğu sorulabilirdi. Zira çalışma yarı yapılandırılmış olduğundan gidişata göre bazı yeni sorular sorulması sorun teşkil etmemektedir. Bu gibi soruların sorulup örnekler istenmesi de kendilerini ‘modern Müslümanlar’ olarak tanımlayan kesimin bilinç seviyelerini ve eleştireliliklerini görmek açısından önemli olurdu. Son olarak çevrim içi din uygulamaları ve bunun sonucunda oluşan duygular temasındaki sorular yöneltilirken katılımcıların büyük bir kısmının kible,

çevrim içi Kur'an-ı Kerim, namaz saatleri, zikir ve dua uygulamaları gibi birtakım programlar kullandıkları açıklanmıştır. Bazı katılımcılar bu tür uygulamalarla hayatlarının çok kolaylaştığını ve çevrim içi uygulamaları sıklıkla kullandığını belirtirken bir kısmı bunları mecburiyetten kullandığını ancak ibadetleri gerçek alemde yaparken, örneğin Kur'an-ı Kerim'i yüzünden okurken, daha çok zevk aldığını ve bu tür sanal ortamların ibadet duygularını eksilttiğini ifade etmişlerdir. Bu cevaba göre yazarın başta belirttiği gibi medyanın gençler üzerinde genel bir sekülerliğe yol açtığı iddiası doğru olmamaktadır. Zira sekülerlik dinden uzaklaşmayı ifade ederken bu cevaba göre bir kesim hala eskiye olan bağlılığını devam ettirmektedir. Genel olarak ise M neslinin çevrim içi dinselikle yaşadıkları ortaya çıkmış olmakla birlikte dini kimliklerinin bu konudan etkilendiği belirtilmiş ve etnik köken gibi konulardan bağımsız olarak dijitalliği kullanarak geniş bir ümmet platformu kurma yolunda motivasyonlarının oldukça güçlü olduğu açıklanmıştır. Bu soru esnasında kişilerin 'çevrim içi ümmet' konusunda güvenliği nasıl sağladığı/sağlayacağı konusunda başka sorular da yöneltilebilirdi. Pek tabii olarak kişi bir grup kurduğunda bu grubun linkinin kimlere ulaştığından, hangi görüşlerin gruba girdiğinden çok emin olamayıp kafasında soru işaretleri oluşuyorsa bu motivasyondan vaz mı geçecek? Bu gibi durumların netleşmesi için farklı soruların sorulması açıklayıcı olabilir. Fakat genel olarak kişilerin cevapları yorumlanırken onların yaş aralığının, eğitim durumlarının ve mesleklerinin de göz önüne alınması ve bu doğrultuda yorumlamalar yapılması kişilerin cevaplarının daha bütüncül değerlendirilmesi açısından daha isabetli olabilirdi.

Medyanın oldukça etkin kullanıldığı günümüzde medya ile dini yaşantının birleştirilerek böyle bir eser verilmesi oldukça önemlidir. Kitaptaki yoğun kavramsal ve kuramsal açıklamalar eserin takibini zorlaştırırsa da sonuç olarak M nesli olarak adlandırılan grubun kendilerini çağa ayak uydurmuş bir Müslüman olarak tanımladıkları ve bu bağlamda çağın bir getirisi olan internet ve sosyal medyayı da aktif olarak kullandıkları tespit edilmiştir. Bu bağlamda yazar aradığı soruya cevap bulmuş ve amacına erişmiş olarak değerlendirilebilir. Anca elbette ki aralarında medya kullanımı ve dini görüşler bakımından farklılıklar bulunmaktadır. Bu bakımdan yazar, çağımızdaki Müslüman kesimin medyatikleşme ve internetin bir sonucu olarak bilinçli veya bilinçsiz olarak sekülerleşme yolunda ilerlediklerini ifade etmekte ve modern çağın Müslümanları olarak yaşanan kültüre ve olaylara uyumlu bir fıkıh geliştirilmesini önermektedir. Fakat İslam dinine göre fıkıh hükümleri değişmez, sadece mevcut duruma göre uyarlanabilir olduğuna göre bu değişim nasıl mümkün olabileceği, olması durumunda ise İslamiyet'in diğer dinler gibi tahrip olmaktan nasıl kaçınacağı gibi endişeleri ve soruları da beraberinde getirmektedir. Eğer yazarın 'yeni bir fıkıh geliştirilmesi' ile kastettiği, sadece bazı durumların dijital dünyaya uyarlanmış fetvalarıyla ilgiliyse bu durumun açıkça belirtilmesi gerekli görülmektedir. Üstelik bu önerinin yer aldığı satırda 'modern kültürel özelliklerin' de göz önüne alınarak bu değişimin yapılması gerektiği söylenmektedir (s. 253). Fakat her çağda, her kültüre göre İslami kaidelerde bir değişim yapılması akla ve mantığa uymamaktadır.

KAYNAKÇA

Eken, Metin. (2021). (1. Basım). Çevrim içi Dindarlık: M Nesli'nin İnanç Pratikleri. Nobel Akademik Yayıncılık. Ankara, 269 s.